

ДОМІНАНТА ЦЕНТРУ БАТУРИНА

*У статті досліджується пам'ятка архітектури готель Стокоза в Батурині.
Ключові слова: Батурин, готель, В. Стокоз, пам'ятка архітектури.*

У фондах Національного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця" зберігається колекція фотографій з краєвидами Батурина початку ХХ ст. Це унікальні фото, які були зроблені місцевим фотографом Миколою Боканем та його сином Борисом. Всі знімки являють собою історичну цінність і є своєрідним джерелом інформації про тогочасний Батурин. Безперечно, найцікавішими є світлини, на яких зафіксований центр міста. Детально розглядаючи їх, можна побачити, що в цій частині Батурина розміщалося багато закладів торгівлі – так звані "торгові ряди" та готель Стокоза. Саме цю будівлю можемо бачити ліворуч на фото. Вона – двоповерхова і тому за розмірами значно вирізняється з-поміж інших будівель. Даний будинок та частина торгових рядів збереглися до нашого часу. Вони розташовані на тодішній вулиці Київській. Неподалік знаходяться Воскресенська площа та Базарська гора¹. Протягом тривалого періоду часу це двоповерхове приміщення є домінантою² історичного центру Батурина та його невід'ємною складовою. Тому, батуринцям багатьох поколінь важко уявити своє місто без цієї споруди. Про те, що досліджувана будівля мала важливе значення, свідчить її вигідне розміщення – центр сучасного міста, що знаходиться в межах колишньої фортеці. Адже за визначенням кандидата архітектури В. Вечерського "... за будь-яких обставин завжди дотримувалися правила: будівлі громадського призначення (міський собор, парафіяльні церкви, школи, ратуша чи магістрат, полкова чи сотенна канцелярія тощо) займали найвизначніші місця в ландшафті й забудові". "Основним композиційним принципом містобудування був прийом подібності забудови до рельєфу, тобто ... найвищі будівлі ставилися на найвищих пагорбах. Цим архітектурно підкреслювались особливості ландшафту"³.

Про час спорудження будівлі готелю достеменно не відомо, тому думки фахівців щодо цього розходяться. Одні дослідники вважають, що він був побудований, як готель заможною сім'єю купців Стокозів у середині ХІХ ст. Згідно обстеження споруди не виключається можливість датування її підвалів більш раннім будівельним періодом – до ХІХ ст.⁴ Інші дослідники дотримуються тієї думки, що ця будівля разом з торговими рядами були споруджені значно раніше, ще за часів К. Г. Розумовського⁵. Автор статті також схильна до цієї думки. При проведенні власних досліджень приміщення, зокрема його напівпідвалів, було виявлено те, що для будівництва цієї частини будинку була використана цегла таких самих розмірів (26 x 14 x 6 см), як і цегла з палацу К. Розумовського. Для кладки також використовувався вапняний розчин. Товщина стін різних частин цієї будівлі, в порівнянні з палацом, також неоднакова. Зокрема, на першому поверсі вона становить – 76 см, стіни другого поверху – значно тонші. Це свідчить про те, що будівля ймовірно споруджувалася декількома етапами, тобто первісно будинок міг бути одноповерховим, а другий поверх добудований значно пізніше. Варто звернути увагу на два напівпідвальні приміщення. Товщина стін цокольного приміщення становить близько 130 см. Для порівняння наведемо розміри товщини зовнішніх стін палацу К. Розумовського – цокольної частини 150 см, першого поверху – 80–150, другого поверху – 80–106. Фундаменти, стіни та склепіння палацу зведені із міцної червоної цегли, розміром 25–30 x 14–16x6–7 см. на вапняковому розчині⁶. Склепіння обох підвалів готелю Стокоза аркові. Таку ж форму мають двірні та віконні отвори. Варто зазначити, що ця техніка виконання є близькою до мурування склепін підкупольної частини Воскресенської церкви – усипальниці К. Г. Розумовського та напівпідвального приміщення його батуринського палацу.

В стінах напівпідвального приміщення готелю є по декілька ніш, в яких свого часу розміщалися полиці. Висота напівпідвального приміщення становить 265 см.

На разі не маємо відомостей про першочергове призначення цього будинку, але можна припустити, що в ньому розміщались державні установи та служби. В зв'язку з тим, що Батурин за часів Розумовського знову став резиденцією українських гетьманів, разом з відбудовою міста, розвивалася економіка та удосконалювалася система управління⁷. Зведення адміністративних гетьманських установ поживалось у 1758 р., а вже в 1761 р. вони були переважно завершені⁸. Будівництво “национальных зданий” доручалося Г. Теплову та “експедиции о батуринском строении”⁹. Можна було б припустити, що в цьому приміщенні, як в адміністративній установі, розміщалися Суд Генеральний та Генеральна канцелярія, адже для функціонування цих установ в місті Тепловим планувалося побудувати саме кам'яне приміщення¹⁰. Не виключено, що тут свого часу міг розміщатися магістрат¹¹. А з 1763 р., після проведення Судової реформи К. Розумовським, коли Батурин став центром повіту – Земський, Гродський (міський) або Підкоморський суди¹². Відомо, що на той час в Батурині було багато коронних володінь, тому з 1766 р. із заснуванням доглядатства¹³, воно могло знаходитись в цій будівлі на ряду з іншими державними службами. Названі установи проіснували до 1775 р., коли за найвищим указом створювалися намісництва¹⁴. 1782 р. Батурин став центром волості Конотопського повіту Новгород-Сіверського намісництва, зокрема до Батуринської волості належало 120 поселень¹⁵. Але окреме приміщення, в якому розміщалося Волосне правління було побудовано лише у II пол. XIX ст., отже, не виключено, що всі ці роки установа, ймовірно, знаходилася саме в досліджуваному приміщенні.

Можна зробити ще одне припущення, що цей будинок також міг належати Г. М. Теплову, або ж бути збудованим для нього за казенний кошт. Наразі відомо, що у 1757 р. для зведення будинку Теплова було відпущено 30 тис. штук цегли¹⁶, адже до того, як Розумовський подарував землі Теплову у грудні 1760 р., такий вельможа повинен був мати пристойне житло. Після того, як у 1764 р. за указом імператриці Катерини II гетьманство в Україні було скасоване, Теплов повернувся до Росії, отримавши нову посаду при дворі¹⁷.

Як відомо, після смерті К. Розумовського в Батурині ніхто нічого не будував, бо не було кому не лише будувати, а й підтримувати в належному стані вже існуюче¹⁸. Яким чином будівля перейшла у володіння Стокозів, наразі не відомо. Але вірогідніше за все В. Стокоз міг викупити цей будинок і власним коштом зробити надбудову, тобто добудувати другий поверх та пристосувати це приміщення під готель. У другій пол. XIX ст. на прибудинковій території існував парк, частина якого зберігалася ще до сер. XX ст.

До речі, згідно плану Батурина, скопійованого з оригіналу у 1862 р. М. Шкотом, повз будинок та парк проходила вулиця, яка вела від сучасної базарної площі до спеціальної ЗОШ-інтернат, при цьому перетинаючись із вулицею Київською (сучасна вул. Юценка), утворювала перехрестя. Таким чином, ця вулиця була паралельною сучасній вулиці Партизанській.

В роки радянської влади в приміщенні розміщувались райвиконком та райком партії, державний банк, районне управління сільського господарства. Після ліквідації Батуринського району 1961 р. будівля перейшла на баланс школи-інтернат і функціонувала, як гуртожиток¹⁹.

Будівля готелю Стокозів в плані прямокутна, параметри – 23,5 м x 12,8 м x 7,5 м. Фундамент і цоколь цегляні, стіни муровані, дах шатровий, чотирихилий. Має підвальне муроване приміщення із склепінчастими перекриттями. До наших часів споруда збереглася майже в первісному вигляді, зазнавши лише деяких змін. Порівнюючи сучасний вигляд будинку з його зображенням на світлині поч. XX ст., спостерігаються деякі відмінності, як зовнішнього, так і внутрішнього плану. На дворовому фасаді будівлі вікна мають неоднакову форму і розміщені на різному рівні стосовно лінії, яка умовно розділяє споруду на перший та другий поверхи. Це свідчить про те, що віконні отвори були зроблені неодноразово. На другому поверсі (центрального фасаду) розміщені дев'ять вікон, натомість на фото 1908 р. їх було вісім, а на місці центрального вікна були розміщені двері. Автор припускає, що до 1908 р. ці двері слугували виходом на балкон, чи терасу. Адже, в іншому разі в цих дверях не було б потреби. Також порівнюючи сучасний вигляд будинку із зображенням на фото, можна відмітити те, що на даний час біля центрального фасаду із великого ганку залишилася тільки його незначна частина. Будівля має шиферну покрівлю, під якою місцями спостерігається декілька шарів

металевої покрівлі. Це свідчить про те, що дах будинку лагодився неодноразово. Більшість вікон замуровані, скоріш за все ще в радянські часи. У лівому напівпідвальному приміщенні відносно центральної фасадної сторони спостерігається, що отвір, який колись слугував входом до цього приміщення, замурований в пізніші часи. Про це свідчить те, що кладка в цьому місці дуже відрізняється від основної – цеглою та розчином, який на відміну від вапнякового є піщано-цементним. На одній із світлин цієї будівлі поч. ХХ ст., що зберігаються у фондах заповідника “Гетьманська столиця”, зафіксовано, що на головному (вуличному) фасаді є вхід до підвального приміщення (мова йде про вищезазначений замурований вхід), в якому, можливо, була розміщена корчма²⁰, або ж “заведення, іменующие целью продажу кушаний и напитков для потребления на месте, в т. ч. распивочные пивные лавки, погреба для распивочной продажи русских виноградных вин”²¹.

На думку автора, будівля, що в народі носить назву готель Стокоза, має неабияку історичну цінність. До того ж, місце розташування її зобов’язує, аби вона мала належний вигляд і надалі залишалася домінантою центру Батурина. Водночас з пам’яткою архітектури має бути відновлений парк. Взагалі, паркова зона могла б суттєво змінити загальний вигляд як центру Батурина, так і міста в цілому та стати місцем відпочинку не лише для батуринців, але й для гостей міста.

Варто зазначити, що важливу роль у збереженні цієї пам’ятки архітектури відіграли працівники НІКЗ “Гетьманська столиця”. Саме завдяки їхній наполегливій праці була розроблена та подана на Вчену раду Науково-дослідного інституту пам’яткоохоронних досліджень (м. Київ) облікова документація цієї будівлі. Можна вважати, що перший крок у вирішенні даного питання був зроблений тоді, коли за наказом Міністерства культури України від 21 жовтня 2011 р. № 912/ 0/ 16-11 Готель, розташований по вул. Юценка, 14, охоронний номер 5538/ Чр. був занесений до Державного реєстру нерухомих пам’яток України²².

Для дослідників історія цієї будівлі надто цікава та недостатньо вивчена тема, в якій ще безліч запитань залишається без відповідей.

Частина плану містечка Батурина з позначенням місця розташування готелю Стокоза. 1862 р.

Готель Стокоза. Фото поч. ХХ ст.

- ¹ Реброва Н. Б. Батурин: історія в пам'ятках: Путівник Національного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця". – Ніжин, 2008. – С. 78.
- ² Там само. – С. 79.
- ³ Вечерський В. Містобудівний устрій Батурина у контексті українського містобудування доби гетьманщини // Батуринська старовина: Збірка наукових праць. Вип. 2 (6). – Чернігів, 2011. – С. 45.
- ⁴ Реброва Н. Б. Вказ. праця. – С. 78–79.
- ⁵ Домашенко А. Славне минуле Батурина варте обнадійливого, осяйного майбутнього // Голос Присеймів'я. – 09.06.2004. – С. 3.
- ⁶ Историческая справка о дворцово-парковом комплексе К. Г. Разумовского в пгт Батурине. 1967. // [Фонд НИКЗ "Гетманская столица"]. – С. 9.
- ⁷ Бузун О. В. Батурин часів гетьманування К. Г. Розумовського // Сіверянський літопис. – 1998. – № 5. – С. 33.
- ⁸ Павленко С. Загибель Батурина. – К., 2007. – С. 233–234.
- ⁹ Там само. – С. 231.
- ¹⁰ Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: Полк Нежинский. – К., 1893. – Т II. – С. 262; Павленко С. Післямазепинська доба Батурина // Батуринська старовина: збірник наукових праць, присвячений 300-літтю Батуринської трагедії. – К., 2008. – С. 376.
- ¹¹ Бузун О.В. Вказ. праця. – С. 33.
- ¹² Там само. – С. 34.
- ¹³ Исаенко М. Батурин // Черниговские губернские ведомости. – 1860. – № 11–12. – С. 77–78.
- ¹⁴ Там само. – С. 78.
- ¹⁵ Кіяшко Л. Батурин на давніх світлинах // Пам'ятки України: Історія та культура. – 2008. – Ч. 3. – С. 42.
- ¹⁶ Терех М. Промисловість Батурина доби К. Розумовського (XVIII–XIX ст.) // Батуринська старовина: збірник наукових праць, присвячений 300-літтю Батуринської трагедії. – К., 2008. – С. 405; її ж. Цегельня Розумовського в Батурині // Сіверянський літопис. – 2004. – № 4. – С. 64.
- ¹⁷ Лазаревский А. М. Тепловка: Страница из истории старого Батурина // Киевская старина. – 1890. – № 11. – С. 339.
- ¹⁸ Васильчиков А. А. Семейство Разумовских. – СПб., 1880. – Т. I. – С. 462.
- ¹⁹ Реброва Н. Б. Вказ. праця. – С. 78–79.
- ²⁰ Там само.
- ²¹ Батурин: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів / Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка та ін.; редколегія: О. Б. Коваленко та ін. – Чернігів, 2009. – С. 353.
- ²² Кербут Т. Пам'яток архітектури побільшало // Слово гетьманської столиці: Газета Національного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця". – № 1 (30). – Січень – лютий 2012. – С. 7.

*В статтє исслеуєтєся пам'ятник архітектури отель Стокоза в Батуринє.
Ключевые слова: Батурин, отель, В. Стокоз, пам'ятник архітектури.*

*The article deals with the architectural monument – the hotel of Stokoz in Baturyn.
Keywords: Baturyn, hotel, V. Stokoz, architectural monument.*